



Türkiye Siyasetini Değerler Üzerinden Okumak: 14 Mayıs 1950 Seçimi

AYNUR KÖSE*
akose@ktu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1310-5704

MUSTAFA YILMAZ**
m.yilmaz@kocaeli.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3320-108X

Öz: Bu çalışma, millet iradesiyle iktidarın değiştiği ilk seçim olarak Türkiye siyasi tarihine geçen 14 Mayıs 1950 seçimini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı bu önemli seçimde siyaset söylemine egemen olan değerleri ortaya çıkarmaktır. Dönemin iktidar partisi konumundaki CHP ve muhalefet partisi konumundaki DP'li siyasal aktörlerin dönem gazetelerinde yer alan konuşmaları değerler açısından incelenmiştir. İçerik analizi yöntemiyle yapılan çalışmada analiz kategorileri olarak, Schwartz Değer Ölçeği'ndeki temel ve üst düzey değer boyutları kullanılmıştır. Bu yolla CHP ve DP'li siyasal aktörlerin seçmeni ikna etmek için hangi beklenti ve değerlere seslendikleri ve dönem siyasetinin egemen değer öncelikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda 1950 seçiminde siyasal aktörlerin söylemlerinde en sık kullanılan değerlerin kendini yönetme, başarı, yardımseverlik, güvenlik, güç ve evrensellik temel değerleri olduğu saptanmıştır. CHP ve DP'li aktörlerin söylemleri temel değerler açısından karşılaştırıldığında, her iki partinin benzer değerleri öne çıkardıkları ancak öncelikler sıralamasının farklı olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Değer, Siyaset, Seçim, Söylem, Türkiye.

Giriş

Türkiye'nin demokrasi tarihi incelendiğinde 14 Mayıs 1950 seçimi önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde çok partili hayata geçiş ve muhalefetin ortaya çıkması ile kamunun siyasete bakışı değişmiş ve ilgisi artmıştır. Bu durum seçimlere, halkın yarından fazlasının (%52,7) kendini yönetenleri belirleme konusundaki söz hakkını Demokrat Parti'den (DP) yana kullanması şeklinde yansımıştır. Böylece çeyrek asırlık tek parti iktidarı sona ermiş, Cumhuriyetin kuruluşuyla başlayan siyasal rejim değişmiş ve sarsıntısız biçimde tek partili sistemden çok partili demokratik parlamenter sisteme geçilmiştir.¹ Bu değişimin elbette çeşitli tarihsel, toplumsal, ekonomik

* Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü.

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler Bölümü.

Bu makalede KTÜ BAP Birimi tarafından desteklenen "Türkiye'de Seçim Kazandıran Söylemler" adlı araştırma projesinden elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

1 Aynur Köse ve Mustafa Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, Trabzon: Serander Yayınları, 2012, s.23.

ve kültürel nedenleri vardır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatına kadar Türkiye, halkın anlayış ve yaşayışını değiştirmek için köklü sosyo-politik ve kültürel dönüşümlerin yaşandığı bir ülkedir. Bu dönem Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) mutlak idaresinin hakim olduğu tek partili yıllardır. 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930'da Serbest Fırka ile iki kez çok partili politik yaşama geçilmeye çalışılmışsa da irtica tehdidi ve iç isyanlar nedeniyle bu girişimler akamete uğramıştır. Atatürk'ün ölümü ve hemen ardından başlayan II. Dünya Savaşı boyunca parti ile devletin özdeşleştiği tek parti rejiminde ülkedeki bütün faaliyetler denetim altına alınmıştır.

Ahmad tek partili dönemde yapılan ve Türkiye'nin hukuksal ve kurumsal yapısını dönüştüren radikal reformların, halkın ihtiyaç ve beklentilerini karşılamadığı, duygu ve düşüncelerini dikkate almaksızın uygulanmaya çalışıldığı gerekçesiyle bazı kesimler tarafından dayatma olarak algılandığını belirtmektedir². 1939 yılında patlak veren II. Dünya Savaşı döneminde yaygınlaşan antidemokratik uygulamalar ve hürriyet tartışmaları ise 1945'te başlayan demokrasi mücadelesinin ana konuları olmuştur³. Özellikle savaş koşullarında uygulanan toplumsal, siyasal, hukuksal ve ekonomik önlemlerin halkta yarattığı yoksunluk ve hoşnutsuzluk tek partili düzenin bir baskı rejimi olarak algılanmasına yol açmıştır⁴. Tüm bunlar II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin politik hayatında demokratikleşme ve toplumsal hareketlilik yönünde önemli dönüşümlerin yaşanmasına zemin hazırlamış ve köklü bir düzen değişikliğinin fitilini ateşlemiştir.

Türkiye'nin çok partili sisteme geçişinde toplumsal hareketler ve baskılar gibi içsel nedenler yanında, dönemin koşullarının ve dış baskıların da etkisi büyüktür. II. Dünya Savaşı'nda faşist yönetimler ve demokrasiler olarak iki cepheye ayrılan dünya ülkeleri, savaşta batı bloğunun galip gelmesi ile yeni bir düzen kurmak için kolları sıvamıştır. Bu süreçte dünyadaki pek çok ülke gibi Türkiye de, ulusal güvenlik kaygılarıyla yeni kurulan düzende yerini almaya çalışmıştır⁵. Bunun ilk adımı ise çok partili bir yaşamın tesis edilmesidir. İstanbullu sanayici Nuri Demirağ'ın 1945 yılında kurduğu Milli Kalkınma Partisi, hükümetin muhalefet partilerini kabul ettiğinin fiili bir ispatıdır. DP ise 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın liderliğinde resmen kurulmuştur.

1946'dan itibaren yaşanan hızlı değişim ve çalkantılı siyasal faaliyetlerle yerleşmeye başlayan çok partili sistem, 14 Mayıs 1950 seçimi ile gelen iktidar değişikliği sonucunda bir anlamda rüştünü ispat etmiştir. 1950 seçimi ayrıca cumhuriyeti kurarak toplumu şekillendirmeye çalışan CHP ile, Halk Partisi'nin uzun iktidar yıllarındaki uygulamalarını kıyasıya eleştirerek demokrasi ve halk egemenliği vaat eden DP arasında geçen, sonuçları itibarıyla Türkiye demokrasi tarihindeki önemli seçimlerden biridir⁶. Bu önemli seçimin sonuçları ise aşağıda sunulmuştur.

2 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev., Yavuz Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009, s.128.

3 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.51.

4 Köse ve Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, s.19-20.

5 Köse ve Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, s.22-23.

6 Köse ve Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, s.69.

Tablo 1. 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı : 8.905.743			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı : 7.953.055			
Seçime Katılma Oranı : % 89.3			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Meclisteki Sandalye Oranı
CHP	3.176.561	39.4	69
DP	4.241.393	52.7	415
Bağımsızlar	383.282	4.8	2
MP	250.414	3.1	1
Toplam	8.051.650	100.0	487

Kaynak: www.tesav.org.tr

Seçmenin yüzde 89,3'ünün sandığa gittiği 14 Mayıs 1950 seçiminde Demokratlar, memlekette Halk Partisi'ne karşı birikmiş hoşnutsuzluğu kendi zaferlerine dönüştürmüştür.⁷ “Kazanan hepsini alır” ilkesine göre işleyen seçim sistemi sayesinde 4 milyondan fazla oyalan DP, 415 milletvekili ile mecliste yüzde 85'lik bir temsil oranına sahipken, 3 milyondan fazla oy alan CHP 69 milletvekili ile mecliste ancak yüzde 14'lük bir temsil imkanına sahip olmuştur. 14 Mayıs seçimlerinde bağımsızlar 2, MP de 1 milletvekilliği kazanabilmiştir. Tek parti döneminin sona erdiği ve iktidarın DP'ye geçtiği bu seçim ile II. Meşrutiyet döneminde akla gelen genel oy, serbest seçim, siyasi partiler, parlamento, siyasal temsil gibi kavramlar yaşam alanı bulmuştur.⁸ Türkiye'nin demokratik dünyadaki yerini güçlendiren bu değişimde, tarafların seçmeni etkilemek ve ikna etmek için nasıl bir söylem benimsedikleri meselesi ise bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Kuramsal Çerçeve: Temel İnsani Değerler ve Siyaset

Farklı anlamlarda kullanılan ve farklı varlık alanlarını ilgilendiren bir kavram olarak değer, temelde istenilen iyinin ya da kaçınılan kötünün ifadesinde kullanılır. Bu durumu Fichter⁹, kişiye ve gruba yararlı olan, kişi ve grup tarafından istenen ve beğenilen her şeyin “değer”e sahip olması şeklinde özetler. İnsan davranışlarının ve eylemlerinin belirleyicisi olan değerlerin bir diğer özelliği ise kültür içinde kalıplaşmış standartlar ya da başvuru kriterleri olmasıdır.¹⁰ Bu yönüyle değer, içine doğduğumuz kültürün ve kişiliğimizin bir yansıması olarak bireyin toplumsal yönüne işaret eder. Theodorson'a¹¹ göre ise değer, toplumu oluşturan bireylerin güçlü duygusal bağlılıklarıyla şekillenen soyut ve genelleştirilmiş davranış prensipleridir. Nitekim Schwartz¹² insanların kişisel önce-

7 Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.318.

8 Mustafa Yılmaz, “Tarihi Süreçte Türkiye'de Siyaset ve Demokrasi”, *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, ed., Memed Zencirkıran, Ankara: Nova Basın Yayın, 2006, s.254.

9 Joseph Fichter, *Sosyoloji nedir?*, çev., Nilgün Çelebi, Konya: Toplum Yayınları, 1990.

10 Sabri Büyükdüvenci, “Değer'in Değeri Üzerine”, *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, ed., Şahabettin Yalçın, Ankara: Vadi Yayınları, 2002, s.252.

11 George A. Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, New York: Barne&Noble, 1979, s.455.

12 Shalom H. Schwartz, “Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries”, *Advances in Experimental Social Psychology*, ed., M. P. Zanna, New York: Academic Press, 25

liklerine göre eylemde bulunmak ya da tercih yapmak isteseler bile, kültürel normlarca belirlenen normatif hiyerarşinin etkisinde kaldıklarını belirtir. Bu nedenle değer içerikleri ve yapısını, bireylerin psikolojik karakterlerinin ifadesi olmaktan çok kültürel eğilimlerin yansıması olarak anlamak gerektiğini savunur. Değerlerin bu toplumsal yönü ise özellikle siyaset gibi “birlikte nasıl yaşarız?” sorusuna cevap arayan alanları doğrudan etkilemektedir.

Toplumsal yapıyı oluşturan siyaset, ekonomi, eğitim, hukuk, aile, din gibi kurumların her biri arzu edilen ve arzu edilmeyene ilişkin kendi kriterlerini belirleme çabası ile kendilerine ait değer alanları üretmektedir. Bu değerleri ortaya çıkarmak içinse farklı dönemlerde farklı ölçekler geliştirilmiştir. Değer araştırmalarında kullanılan ölçekler arasında Hofstede¹³, Rokeach¹⁴, Inglehart¹⁵ ve Schwartz’ın¹⁶ geliştirdiği ölçekler ilk akla gelenlerdir. Bu çalışma için, halihazırda sosyal ve kültürlerarası psikologlar ve farklı alandan araştırmacıların değerlerdeki bireysel ve toplumsal farklılıkları incelemek için kullandıkları Schwartz Değer Ölçeği¹⁷ seçilmiştir. Rokeach’ın¹⁸ değerlerin temel biyolojik ve sosyal gereksinimlerden etkilendiği düşüncesinden hareket eden Schwartz, kişisel temel değerleri ortaya çıkarmak üzere çalışmalar yapmıştır. Araştırmaları sonucunda Schwartz evrensel insan gereksinimlerini, beklentileri ve motivasyonları kapsayan bir değer teorisi inşa etmiştir¹⁹. İnsanoğlunun, biyolojik organizmalar olarak bireysel ihtiyaçları, düzenli sosyal etkileşim gereksinimleri ve hayatta kalma ve refah ihtiyacı olmak üzere üç evrensel gereksinimi olduğunu belirten Schwartz, bu ihtiyaçları kapsayan 10 farklı temel değer, bunları kapsayan dört üst düzey değer boyutu olduğunu saptamıştır.

Tablo 2. 10 Temel Değer Tanımı²⁰

Değer	Açıklama
Kendini yönetme	Düşünce ve eylemlerinde özgür ve bağımsız olmayı ifade eder. Bu değer boyutunun altında, özgürlük, yaratıcılık, bağımsızlık, kendi amaçlarını belirleme, kendine saygı ve merak alt değerleri vardır.
Uyarım	Toplumsal yaşamda değişimin kaçınılmazlığı anlayışından hareketle, yaşanan hayatı değiştirmek ve bunun için mücadele etmeye yönlendirmektir. Bu temel boyut altında ilginç bir hayat, değişik/farklı bir yaşam ve cesur olmak gibi değerler yer alır.

(1992), s.50.

13 Geert Hofstede, *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, USA: Sage Publication, 1980; Geert Hofstede, *Culture and Organizations: Software Of The Mind*, USA: McGraw-Hill, 1991.

14 Milton Rokeach, *Value Survey*, California: Sunnyvale, 1967; Milton Rokeach, *The Nature of Human Values*, New York: Free Press, 1973.

15 Ronald Inglehart, *The Silent Revolution*, Princeton: Princeton University Press, 1977; Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Countries*, Princeton: Princeton University Press, 1997.

16 Schwartz, “Universals in the Content”.

17 Schwartz, “Universals in the Content”.

18 Rokeach, *The Nature of Human Values*.

19 Stanley Feldman, “Values, Ideology, and The Structure of Political Attitudes”, *Oxford Handbook of Political Psychology*, ed., D. O. Sears, L. Huddy ve R. Jervis New York: Oxford University Press, 2003, s.477.

20 Schwartz, “Universals in the Content”.

Haz	Hayatı sevmek ve hayatı zevk almak üzerinden algılamak ve yaşamakla ilgilidir. Siyasette sık karşımıza çıkmayan bu boyut altında zevk ve hayattan zevk almak değerleri yer alır.
Başarı	Sosyal standartlara göre gösterilen ve eylem üzerinden gerçekleşen bir değerlendirmeyi ifade eder. Bu boyut altında başarılı, hırslı, yetenekli, akıllı, etkili olmak değerleri yer alır.
Güç	Sosyal statü, saygınlık gibi kriterlerle insanlar ve kaynaklar üzerinde hakimiyet kurmayı ya da kontrol sağlamayı ifade eder. Kişi ya da grubun toplum içindeki güç ve etkisini ifade eden sosyal güç, zenginlik, otorite, kamusal imaj, sosyal tanınma ve sosyal güç gibi alt değerler yer alır.
Güvenlik	Kişinin kendisinin, ilişkide olduğu diğer insanların ve parçası olduğu toplumun istikrarı, uyumu ve güvenliğini ifade eder. İnsanın en temel ihtiyaçlarından olan güvenlik temel değerinin altında sosyal düzen, aile güvenliği, ulusal güvenlik, temizlik, sağlıklı olmak, ait olmak, iyiliğe iyilikle karşılık vermek yer alır.
Uyum	Bireyin başkaları öyle davrandığı için benzer davranışta bulunması olarak tanımlanabilir. Başkalarına zarar verebilen ya da toplumsal kabullerin dışına çıkan istek, eylem ve duyguların sınırlandırılması anlayışını beraberinde getirir.* Bu boyutta nezaket sahibi olmak, kendini disipline etmek, itaatkar olmak ve büyüklere saygı gibi toplumda benzer davranışları öne çıkaran değerler yer alır.
Gelenek	Bir toplumda yerleşmiş inançlar, gelenekler ve anlayışların toplumsal kabulünden hareketle kişiye empoze edilerek yaşatılmasıdır. Bu boyut altında geleneklere saygılı olmak, dindar olmak, bize sunulan hayatı kabul etmek, dünyevi işlerden uzaklaşmak, alçak gönüllülük, ılımlı olmak gibi var olan yapıyı korumaya yönelik değerler yer alır.
Yardıms severlik	Diğer insan ve canlıların refahını korumak ve artırmak için çalışmak ve bundan mutluluk duymak olarak tanımlanabilir. Toplum içindeki bireyin davranışlarını etkileyen bu temel boyut altında dürüstlük, sosyal adalet, yardıms ever olmak, sorumluluk sahibi olmak, affedici olmak, gerçek dostluk, manevi bir yaşam, anlamlı bir yaşam gibi değerler vardır.
Evrensellik	Geçerliliğin ve doğruluğun ölçütü olarak insanlığın ve doğanın temel yasalarını gözeten, insanların onayı dışında hiçbir otorite kabul etmeyen, insanlığın ve doğanın anlaşılması ve korunmasına odaklanan değerdir. Bu boyut altında barışçıl bir dünya, doğa ile bütünleşme, güzel bir dünya, çevreyi korumak, eşitlik, sosyal adalet, açık fikirli olmak ve içsel uyum değerleri vardır.

Temel değerleri dört üst düzey değer boyutu altında toplayan Schwartz, bu değer boyutlarının karşıladığı gereksinimler ve birbirleriyle olan uyumlulukları ve karşıtlıkları üzerinden bir sınıflandırma yapmıştır²¹. Bu üst düzey değerler şunlardır; *değişime açıklık, kendini geliştirme, muhafaza/koruma, kendini aşmışlık*. Bağımsız düşünce ve eylemde bulunma ve değişimden yana olmayı ifade eden *değişime açıklık* üst düzey değer boyutunda kendini yönetme ve uyarım temel değerleri yer alır. *Kendini geliştirme* üst düzey değer boyutu, başarılı olmayı ve diğerleri üzerinde hakimiyet kurmayı vurgulayan güç

* Vesa Routramaa ve Katri Heinasuo, "Type and Values over Generations", *Psychological Type and Culture-East&West: A Multicultural Research Symposium*, Honolulu, Hawaii, 2006.

21 Marina F. Barnea ve Shalom H. Schwartz, "Values and Voting", *Political Psychology*, 19/1 (1998), s.18-19.

ve başarı temel değerlerinden oluşur. Statükoyu korumak için itaatkâr bir şekilde kendini sınırlamayı ifade eden *koruma* üst düzey değer boyutu gelenek, uyum ve güvenlik temel değerlerini kapsar. Diğer insanların eşitliğini vurgulayan ve onların refahını artırmakla ilgili bir üst boyut olan *kendini aşmışlık* ise evrenselcilik ve yardımseverlik temel değerlerini içerir²². Schwartz'ın temel ve üst düzey değerleri yansıtan değer çemberi aşağıda sunulmuştur.



Şekil 1. 10 Temel Değerin Özel Boyutlar ve Temel Yönelimlerine İlişkin Değer Çemberi²³

Schwartz'ın değer çemberi, farklı değerler arasındaki uyum ve çatışmayı yansıtan bir motivasyon sürecini ifade eder. Herhangi iki yakın değer (*başarı* ve *güç* gibi), motivasyonları daha uyumlu ve bu nedenle aynı eylemle daha kolay erişilebilen ve aynı tutumla daha kolay açıklanabilen değerleri ifade eder²⁴. Schwartz'a göre değerler eğer benzer algılara, tercihlere ve davranışlara rehberlik ediyorsa uyumludur. Uyumluluk içindeki bu değerler aynı eylemler ya da tutumlar yoluyla ulaşılabilir hedefleri yansıtır. Bitişik değerler birbiriyle uyumlu motivasyonları, karşıt değerler ise çatışan motivasyonları ifade eder. Değerler karşıt algılara, tercihlere ve davranışlara yol açarsa ya da bir değer peşinden gitmek diğer değeri takip etmeyi engelliyorsa bunlar çatışan değerlerdir. Birbirine daha uzak olan herhangi iki değer (*güç* ve *evrenselcilik*) motivasyonları daha fazla çatışır dolayısıyla bu değerlere aynı eylem aracılığıyla ulaşmak ya da aynı tutumlarla onları ifade etmek daha zordur²⁵. Çalışma kapsamında tüm bu boyutlar göz önünde bulundurularak analizler yapılmıştır.

Uyum ve çatışma açısından değerlendirildiğinde, Schwartz'ın değer dairesindeki üst

22 Barnea ve Schwartz, "Values and Voting", s.18-19.

23 Shalom H. Schwartz vd., "Basic Personal Values Underlie and Give Coherence to Political Values: A Cross National Study in 15 Countries", *Political Behavior*, 36 (2014), s.904.

24 Schwartz vd., "Basic Personal Values", s.904.

25 Lilach Sagiv, Sonia Roccas, Jan Cieciuch, ve Shalom H. Schwartz, "Personal Values in Human Life", *Nature Human Behaviour*, 1(2017); Barnea ve Schwartz, "Values and Voting".

düzye değler temelde iki boyutta yer alır. Kendini yönetme ve uyarım değlerini içeren *değişme açıklık* değ seti karşısında gelenek, uyum ve güvenlik değlerini içeren *koruma* değ seti vardır. Diğer boyutta ise evrenselcilik ve yardımseverlik değlerini kapsayan *kendini aşma* değ seti varken karşısında güç ve başarı değlerini içeren *kendini geliştirme* değ seti yer alır. Birinci boyutta bireyler, geleneksel sosyal kurallar ve uyum karşısında bağımsız düşünce ve eylem arzusuyla hareket ederler. İkinci boyutta ise başkalarıyla ilgilenmek arzusu karşısında onlardan üstün olan sosyal statüleri elde etmek ve kontrol etmek arzusu ile hareket ederler.²⁶ Bireylerin değışime açıklık puanı ile koruma puanı arasındaki farkı alarak açıklık/aleniyyet boyutunu elde ederken, kendini geliştirme puanını kendini aşma üst düzey değrinden çıkardığımızda, çıkar/menfaat olarak adlandırılan boyuta ulaşırız. Bu boyut çıkarları aynı olanı desteklemeyi ifade eder.²⁷ Ayrıca değer dairesinin alt yarısındaki değler kendini korumak için tehdit ve kaygıyı kontrol etme ve kaçınmaya dayalıdır. Kendini geliştirme değleri olası kaygı nedenlerinin üzerinden hakimiyet ve takdir kazanarak kendini aşmayı vurgular.²⁸

Analiz: Siyaset Söylemindeki Değer Benzeşmesi ve Farklılaşması

Bu araştırmada, başrollerinde CHP ve DP'nin yer aldığı 1950 seçiminde siyasal aktörlerin gazetelere yansıyan söylemleri değler açısından incelenerek, ikna sanatı olarak siyasette hangi değlerin yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Böylece öncelikle 1950 seçiminin değ öncelikleri hiyerarşisi saptanmıştır. Ardından seçim yarışına katılan CHP ve DP arasında değ öncelikleri açısından anlamlı farklılıklar olup olmadığı araştırılmıştır. Bu yolla 1950 seçiminin kazanan ve kaybeden partileri olan CHP ve DP'nin hiyerarşik değ öncelikleri arasındaki benzerlik/farklılık incelenmiştir.

Bu çalışma, tercih yaparken, karar alırken, eylem ve davranışta bulunurken doğru ve yanlış, iyi ve kötüye, kabul edilebilir ve edilemez olana ilişkin sınırı belirleyen toplumsal kriterler olarak değlerin, siyaseti de doğrudan etkilediği varsayımıyla şekillendirilmiştir. Bu çerçevede siyasette hangi değlerin belirleyici olduğuna, partiler açısından değ yönünden anlamlı farklılık olup olmadığına, seçimin kazanan ve kaybeden partilerinin değ öncelikleri üzerinden toplumun hangi değleri siyasette öncelikli gördüğüne ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma kapsamında ayrıca değersel anlamda neyin neye karşı konumlandırıldığı ve nasıl gerekçelendirildiğini anlamayı kolaylaştırmak amacıyla farklı siyasal aktörlere ait değ yüklü konuşmalardan alıntılar yapılarak, değlerin siyasal söyleme yansıma şekli somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Yöntem ve Örneklem Üzerine

Çalışmada 1950'ler Türkiye'sinde egemen olan değ repertuarlarına ilişkin bir profil çıkarmak amacıyla nitel içerik analizi yapılmıştır. Değerler, çoğunlukla farkında olmadan algıları ve kararları etkileyen, ilk bakışta algılanan açık ve görünür kelime

26 Cem Başlevent ve Hasan Kirmanoğlu, "The Role of Basic Personal Values in Voting Behavior of Turkish People", *Problems and Issues in International Relations*, ed., T. Mavrikos-Adamou, Athens: Atiner, 2010, s.3.

27 Barnea ve Schwartz, "Values and Voting"; Schwartz vd., "Basic Personal Values", s.904; Başlevent ve Kirmanoğlu, "The Role of Basic Personal Values", s.3.

28 Schwartz vd., "Basic Personal Values", s.905.

anlamalarının ötesinde üstü örtülü ve çağrışımsal anlamlar taşıyan sosyo-psikolojik kavramlardır. Bu anlamları ortaya çıkarmak, amaç doğrultusunda yapılacak ikinci bir okumayla mümkündür. Metindeki öğelerden hareketle değerlendirme, yorumlama ve çıkarsama yapma imkanı veren içerik analizi²⁹, Berelson'un³⁰ belirttiği gibi nesnel, sistematik ve nicel bilgiye ulaşmayı sağlaması nedeniyle araştırmancının amaçlarıyla uyuşmaktadır. Bu doğrultuda CHP ve DP'li siyasal aktörlerin konuşmaları Schwartz Değer Ölçeği'ndeki (SDÖ) 10 temel değer ve bu temel değerlerin hangi güdülerden beslendiğini ifade eden 56 değer yer aldığı bir değer tablosuna kodlanmıştır. Çalışmada 10 temel değer içerik analizinin kategorilerini, 56 değer ise açıklayıcı analiz birimlerini oluşturmuştur. Bu yolla içerik analizinin uygulanmasında dikkate edilecek homojenlik, bütünsellik, ayırt edicilik, objektiflik ve amaca uygunluk³¹ kriterlerine göre kategorisel taramalar gerçekleştirilmiştir. Değer türleri belirlenirken, siyasal aktörlerin turnak içinde ya da aktarma cümleleri ile verilen konuşmaları dikkate alınmıştır. Bu konuşmalar iki kodlayıcı tarafından değerlendirilerek sonuçlar benzerlik ve farklılık açısından karşılaştırılmıştır.

Araştırmada siyasal iletişim çalışmalarının yoğunlaştığı seçim öncesindeki 1 aylık dönem dikkate alınarak bir örneklem sınırlaması yapılmıştır. Bu çerçevede dönemin önemli gazeteleri olan *Cumhuriyet*, *Ulus* ve *Zafer* gazetelerinin 13 Nisan-13 Mayıs 1950 tarihleri arasındaki sayılarının kapak ve siyaset sayfaları incelenmiştir. Örneklem içindeki gazeteler seçilirken ulusal çapta yayın yapma, siyasi duruş ve yayın politikası açısından farklı kesimleri temsil etme gibi kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Toker'in³² ifadesiyle Ege Bölgesi'nde iki partinin taraftarlarının kahvelerini bile ayırdıkları bir dönemde halk arasındaki bu kutuplaşma doğal olarak gazetelere de yansımıştır. Gazeteler* kimi zaman iktidarı alkışlayarak kimi zaman da açık ya da üstü örtülü muhalefet ederek kutuplaşmadaki yerlerini almıştır³³. Dolayısıyla farklı yayın politikası ve ideolojik duruş çerçevesinde belli siyasi görüşe yakın ya da mesafeli duran gazetelerin hepsi araştırmaya dahil edilerek dönem siyaseti çok boyutlu olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

İçerik Analizi Sonuçları

Çevremizde yaşananları açıklamak ve anlamak konusunda yol gösterici olan değerler, insanların zihni içeriklerinin ve önceliklerinin bir göstergesidir. Öncelik belirlemek ise karşılaştırma ve hüküm vermeyi beraberinde getirir³⁴. Dolayısıyla değerlerin önceliklere göre sıralanması, değerlerin kendi içinde bir hiyerarşiye ve önem sıralamasına sahip olmasıdır³⁵. Sıralamada en üstte bulunan değer, o kişi ya da grubun

29 Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.

30 Bernard Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe: Free Press, 1952.

31 Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, s.13.

32 Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970, s.133.

* Dönemin gazeteleri arasında yer alan *Kudret* (DP'nin yarı-resmi organı konumundadır), *Vatan*, *Tasvir ve Cumhuriyet*, CHP iktidarını eleştiren ve DP yanlısı bir politika izlerken, CHP'nin yayın organı konumundaki *Ulus* ve *Akşam* gazeteleri ise CHP yanlısı bir yayıncılık yapmıştır (Cengiz Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s.18).

33 Toker, *Tek Partiden*, s.212.

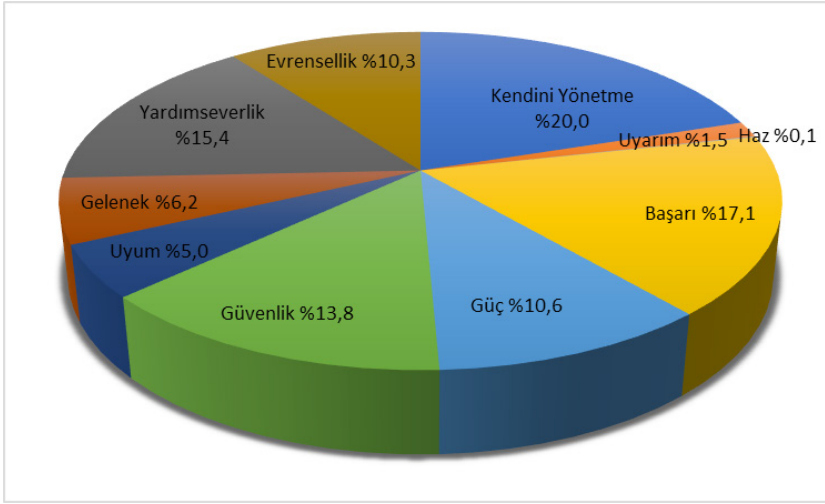
34 Nazmi Avcı, *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007, s.18.

35 Nuri Bilgin, *Siyaset ve İnsan: Siyaset Psikolojisi Yazıları*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005, s.83.

temel değeri sayılabilirken, alt sıralarda yer alan değer göreceli olarak daha az etkiye sahiptir. Kişiler için geçerli olan bu durum toplumlar, gruplar ve dolayısıyla siyasi partiler için de geçerlidir. Partilerin değer sıralamasında birinci sırada yer alan değer, önceliklerini ve en fazla neye kıymet verdiklerini göstermesi açısından anlamlıdır.³⁶ Elde edilen veriler temel değerlere ve üst düzey değerlere göre incelenerek sunulmuştur.

Temel Değerlere Göre Siyaset Söyleminin Analizi

Çalışmada öncelikle 14 Mayıs 1950 seçiminin hangi değerler etrafında kurgulandığını tespit etmek üzere CHP ve DP'li siyasal aktörlerin retorikleri ve söylem içerikleri değerler açısından incelenmiştir. Analiz sonucunda 1950 seçiminin *kendini yönetme* (%20), *başarı* (%17,1) ve *yardımseverlik* (%15,4) temel değerleri üzerine inşa edildiği saptanmıştır. 1950 seçim söylemlerinin SDÖ'deki 10 temel değere göre dağılımı aşağıdaki grafikte sunulmuştur.



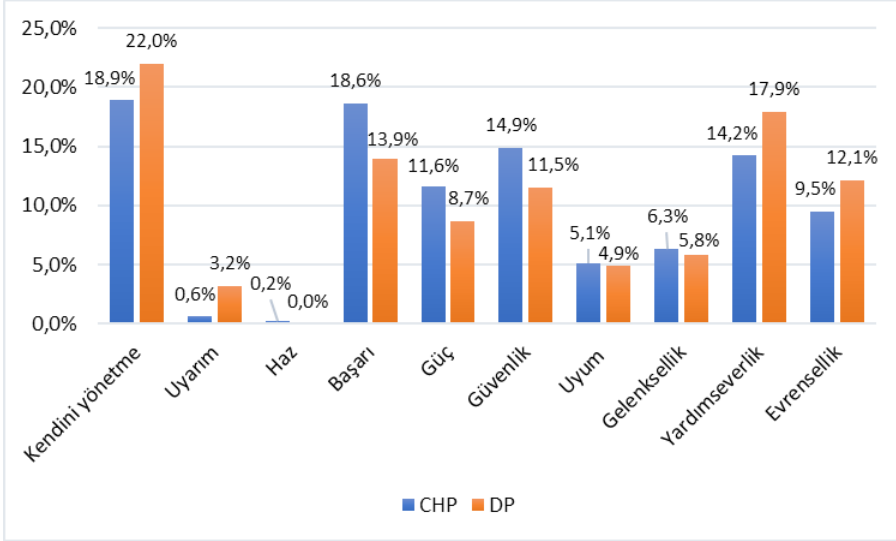
Şekil 2. 1950 Seçim Söylemlerinin Temel Değerlere Göre Dağılımı

SDÖ'ndeki 10 temel değer dayandığı evrensel insan gereksinimleri, beklentiler ve motivasyonları anlamak için ölçekteki 56 alt değere bakmak gerekmektedir. Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında, SDÖ'deki özgürlük (%11,4) ve *kendi amaçlarını belirleme* (%7,2) alt değerlerine yapılan vurgu *kendini yönetme* temel boyutunu öne çıkarmıştır. Benzer şekilde *başarılı olmak* (%14,9) değerinin *başarı* temel boyutunda, *sorumluluk sahibi olmak* (%10,2) alt değerinin ise *yardımseverlik* boyutunda yer alması nedeniyle bu değerler söylemlerde öne çıkmaktadır. Bu noktada, toplumun hangi değer önceliklerine sahip olan partiye destek verdiğini tespit etmek yani partilerin değer önceliklerini belirlemek ayrı bir önem kazanmaktadır.

CHP ve DP'li aktörlerin söylemleri temel değerler açısından karşılaştırıldığında, her iki partinin benzer değerleri öne çıkardıkları ancak öncelikler sıralamasının farklı olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle CHP'li ve DP'li siyasal aktörlerin konuşmalarında söylemsel ağırlığa sahip olan ilk altı temel değer aynıdır. *Kendini yönetme*, *ba-*

³⁶ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998, s.42.

şarı, yardımseverlik, güvenlik, evrensellik ve güç olarak sıralanan bu değerlerin söylemlerdeki öncelik sıralaması ise partiye göre değişmiştir. Bu noktada parti bazında karşılaştırma yapma imkanı veren aşağıdaki tablo açıklayıcı olacaktır.



Şekil 3. CHP ve DP'nin 1950 Seçim Söylemlerinin Temel Değerlere Göre Karşılaştırılması

14 Mayıs seçiminde CHP, kendini yönetme (%18,9), başarı (%18,6), güvenlik (%14,9), yardımseverlik (%14,2) ve güç (%11,6) değerlerinin yer aldığı bir öncelikler sıralamasıyla seçmeni ikna etmeye çalışmıştır. DP'lilerin değer öncelikleri ise kendini yönetme (%22), yardımseverlik (%17,9), başarı (%13,9), evrensellik (%12,1) ve güvenlik (%11,5) olarak sıralanmıştır. Her iki partinin değer önceliklerinin benzer olmasında, dönem koşulları yanında CHP ve DP elitleri arasında sosyal köken, felsefe, davranış ve dünya görüşü bakımından büyük farklar olmamasının da etkisi büyüktür. Çünkü DP'nin kurucuları Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan başta olmak üzere DP'li pek çok isim CHP içinde siyaset yapmayı öğrenmiştir³⁷. Bu konuya ilişkin olarak Karpat³⁸ Cumhuriyet'in temel değerlerine sahip çıkmak konusunda birleşen CHP ve DP arasındaki temel farkın devlet, din, halkla kurulan günlük ilişki, halkın siyasi kabiliyeti ve olgunluğu konusundaki görüş ayrılıklarından kaynaklandığını, yani hedeflerin değil hedeflere ulaşma yöntemlerinin farklı olduğunu belirtmektedir. Partilerin söylemlerinde öne çıkan değerler benzer olmakla birlikte öncelikler sıralaması farklılaşmaktadır. Partiler arasındaki söylemsel fark ise işte bu önceliklerden kaynaklanmaktadır.

Hürriyet-Nizam İkilemi

Toplum bir söylemler ve söylemler arası mücadele alanıdır. Sosyal hiyerarşideki güç ve iktidar çatışmaları ise söylemler arası rekabet ve çatışmayla kendini gösterir³⁹. Söylemler arası mücadelenin yoğun olduğu 1950 seçiminde, CHP ve DP'li siyasal

37 Köse ve Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, s.37.

38 Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.59.

39 Hüsamettin Arslan, "Bilgi, Naturalizm ve Değerler", *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, ed., Şahabettin Yalçın, Ankara: Vadi Yayınları, 2002, s.93.

aktörlerin hiyerarşik değer önceliklerinin ilk sırasına *kendini yönetme* değerini koydukları görülmüştür. Düşünce ve eylemlerinde özgür ve bağımsız olmayı ifade eden bu temel değer, siyaset söz konusu olduğunda ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu noktada temel boyutların ardındaki motivasyon süreçlerine işaret eden alt değerleri incelemek önem kazanmaktadır. Zira *kendini yönetme* değeri içinde yer alan özgürlük ve *kendi amaçlarını belirleme* değerleri açısından anlamlı fark vardır. CHP'lilerin söylemlerinde özgürlük değerine yer verme oranı yüzde 10 iken DP'lilerin oranı yüzde 14,3'dür. Ayrıca özgürlük değeri, DP'lilerin 1950 seçiminde en fazla vurgu yaptıkları değer olması açısından da önemlidir. Nitekim “*Bizim tek bir arzumuz vardır.*” diyerek söze başlayan Celal Bayar’ın *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan sözleri bu önceliğe dair fikir vermesi açısından önemlidir: “*Bu memlekette Türk milletinin kendi iradesini hiç kimseden perva etmeksizin ve hiçbir tesir altında kalmaksızın serbestçe izhar edebilmesidir*” (29 Nisan 1950).

Demokratlar toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamda görülen her türlü sorunun tek çözüm yolu olarak özgürleşmeyi adres göstererek halkta birikmiş özgürlük hasretine ve özgürleşme arzusuna seslenmiştir. Özgürlüğün sınırları ise kişi hak ve hürriyetlerinin genişletilmesinden halkın özgürce siyasi tercihini ortaya koyabilmesine, halka kendi dünya görüşünü aşlamaya çalışan bir iktidar değil halkın görüş ve isteklerini dikkate alan özgürlükçü bir yönetim anlayışına, devletçilik politikası karşısında girişimci özel teşebbüsün serbest bırakılmasına değin geniş bir skalada değerlendirilmiştir.⁴⁰

Siyasal sistemlerde farklı güç ve ekonomik fırsatlara sahip olan gruplar arasında eylem ve söylem açısından farklılıklar vardır. Daha güçlü dolayısıyla istediğini yapmakta daha özgür olan grup, bu özgürlüğü korumaya ve artırmaya çalışırken, daha güçsüz dolayısıyla özgürlüğü kısıtlı olan grup ise daha fazla eşitlik ve özgürlük için çalışmaktadır.⁴¹ 1950 seçiminde farklı güç ve ekonomik fırsatlara sahip olan DP ile CHP arasındaki temel fark, özgürlük değerine bakıştan kaynaklanmıştır. Nasıl ki DP toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda yaşanan sorunların çözümü için özgürlük değerine başvuruyorsa, CHP’nin değişmez önkoşulu ise *sosyal düzenin* devamıdır. Dolayısıyla özgürlük değerine *sosyal düzeni* korumak önceliği üzerinden bir sınır çizen CHP toplumsal, siyasal ve ekonomik her alanda sınırsız bir özgürlük değil, cumhuriyetin temel değerlerini ve sosyal düzeni koruyacak, kontrollü bir özgürlük anlayışından yanadır. Bu bağlamda CHP’nin özgürlük anlayışı, toplumun bütünsel bir dönüşümünü ve sınırsız özgürleşmesini değil, temel değerleri ve sosyal düşünceyi koruyacak şekilde özgürleşmesi temeline dayanmaktadır.⁴² Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu’nun “*Biz hürriyet ve nizam taraftarıyız*” sözlerinde tam karşılık bulan bu anlayış çerçevesinde özgürlük değerine sosyal düzenin devamı önceliği ile güçlü bir sınır çizilmiştir.

40 Köse ve Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, s.71.

41 Michael A. Milburn, *Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset*, çev., Ali Dönmez ve Veli Duyan, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, s.94.

42 Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010, s.5.

Politik, ekonomik ve sosyal meseleler üzerindeki görüşlerimiz ve yolumuz bellidir. Biz, hürriyet ve nizam taraftarıyız. Nizamsız bir hürriyetin sonunun anarşi ve despotizm olduğunu biliriz. Biz cemiyet bünyesinde zıt menfaatlerin derin rahneler açmasına meydan vermemek için devletin, umumi menfaat mülahasasına ve sosyal adalet duygusuna dayanan telif edici vazifeleri olduğuna kaniyiz. (*Ulus*, 6 Mayıs 1950).

Barutçu, demokratik ve siyasal hürriyetlerin artırılması isteği karşısında, kuralsız hürriyetin sonunun anarşi ve despotizm olacağına işaret ederek, iktidarın görevinin genel menfaati sağlamak olduğuna işaret etmiştir.

Başarı Muhasebesi

CHP'nin değer öncelikleri hiyerarşisinde ikinci sırada *başarı* (%18,6) temel değeri yer alırken, DP'de *yardımsızlık* (%17,9) değeri vardır. CHP'liler Cumhuriyeti kuran ve II. Dünya Savaşı'nın tüm dünyayı etkilediği bir dönemde tarafsız kalmayı başaran CHP iktidarının başarılarını hatırlatarak ve Cumhuriyet Türkiye'sinin zorlu inşa sürecinde yaptıklarını detaylarıyla anlatmışlardır. İktidar olmanın avantajıyla tek tek icraatlarını vurgulayan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemali Bayizit, yurdun her yanında yükselen okul, hastane, fabrika ve yollar sayesinde Türk milletinin medeni ve muasır memleketler seviyesine CHP iktidarının başarılı icraatları ile yükseleceğini şu sözlerle anlatmıştır:

CHP hükümetleri Türk milletinin medeni ve muasır memleketler seviyesine yükselmesi için bugüne kadar ne vaat etmişse hepsini tahakkuk ettirmiştir. Çalışmalarımız bu anlayış içinde devam etmektedir. Hergün her tarafta bir bayındırlık eseri, bir hastane, bir okul, bir fabrika açıldığını veya yapılmaya başlandığını görüyoruz. Yurdumuzun yolları büyük bir hızla yapılmıştır. (*Ulus*, 25 Nisan 1950).

Cumhurbaşkanı İnönü ise “27 seneden beri bu memlekette hiçbir şey yapılmamıştır yahut herşey fena yapılmıştır iddiası haksız, yersiz bir isnattır” cümlesiyle başlayan konuşmasında CHP'nin başarılı icraatlarını şöyle sıralamıştır:

...Memleketimizin binbir müşkülât içinde ve harabeler ortasından yükselerek bugün Garbi Avrupa'ya dahil bir cemiyet ve bir itibarlı devlet haline gelmesi ancak bütün Türk milletinin müşterek eseri olabilir. Bu memleket, bugünkü dünyayı süsleyen demokratik cumhuriyetlerden birini kurmuş olmakla haklı olarak iftihar edebilir. Herşeyden sarfınazar, yalnız maliye sahasında Türk milletinin 27 seneden beri gösterdiği kudreti bir harikadır. (*Zafer*, 6 Mayıs 1950).

Böylece geçmişteki başarıları üzerinden geleceğe vaatte bulunan CHP'liler, halka hizmet konusunda projeleri olan bir iktidar izlenimi oluşturmak için *başarı* temel değerine sıkça başvurmuşlardır. Nitekim CHP İstanbul İl İdare Kurulu Başkanı İlhami Sancar'ın 24 Nisan 1950 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan “CHP, Milli Mücadelenin temelleri üzerinde kurulmuş bir devrim partisidir... Biz kuvvetimizi muhalif partilerin zaafından, parçalanmasından değil, yaptıklarımızdan, yapacaklarımızdan

alıyoruz” sözleri CHP’nin geçmişe atıfla geleceğe vaatte bulunma çabasını açıkça ortaya koymaktadır.

DP’lilerin değer öncelikleri sıralamasında yüzde 13,9 ile üçüncü sırada yer alan *başarı* değerinin bağlamı ise CHP’lilerin tam tersidir. İktidar olarak CHP’nin yaptıklarından hareketle yapacakları konusunda kitleleri ikna için *başarı* temel değerini kullanmasına karşın, dönemin muhalefet partisi konumundaki DP geçmiş başarısız icraatlardan hareketle “vaatlere kanma” uyarısı için aynı değere başvurmuştur. Kendilerini “hürriyet yolcuları” olarak adlandıran DP İzmir milletvekili adayı Mehmet Aldemir, *başarı* değerini şu şekilde sözlerine taşımıştır: “27 yıldan beri memleketi idare edemeyenler bundan sonra da edemez. Bunun için 14 Mayıs 1950’de millet onları atacak, yerlerine hürriyet yolcularını getirecektir, bu muhakkaktır” (Zafer, 8 Mayıs 1950). Demokratlar başarılı iktidar formülünü, özgürlüklerin genişletilmesi, mülkiyet hakkının garantiye alınması, mutlak iktidarın sınırlandırılması olarak belirlemiştir. Kısacası DP, *başarı* değerinin koşullarını sıralayarak CHP iktidarının geçmişteki uygulamalarına gönderme yapmış ve halktaki hoşnutsuzluk üzerinden CHP’li yılların bir başarısızlık dönemi olarak algılanması için çaba sarf etmiştir.⁴³

Sorumlu İktidar İçin Sorumlu Halk

Demokratların değer önceliklerinde ikinci sırada yer alan *yardımseverlik* değeri, CHP’lilerin söylemlerinde ise dördüncü sıradadır. Birlikte yaşadığımız yakın çevremizdeki insanların refahını korumak ve artırmak için çalışmak ve bundan mutluluk duymak motivasyonlarına gönderme yapan *yardımseverlik* temel değeri⁴⁴ siyasette en çok *sorumluluk sahibi olmak* ve *dürüstlük* alt değerleriyle karşımıza çıkar. Demokratlar bir yandan iktidarı belirleme gücüne sahip olan halka sorumluluğunu hatırlatmak için bu değere başvururken, öte yandan CHP iktidarında yaşanan olumsuzlukların sorumluluğunu rakibine yüklemek için *sorumluluk* değerini kullanmıştır. DP’nin kurucu dört liderinden biri olan Celal Bayar’ın “Milletin mukadderatına hakim olduğunu ispat edeceğimiz zaman gelmiştir” (Cumhuriyet, 29 Nisan 1950) sözüyle ve diğer açıklamalarıyla özetlediği gibi, halka sık sık sahip olduğu güç ve sorumluluk hatırlatılmıştır:

Türkiye 14 Mayıs’ta yeni bir hayata girmiş olacaktır. Yarının temellerini atacak olan sizin 14 Mayıs’taki reylerinizdir. O reyler ki ya bu memlekete refah getirecek veya bugünkü perişanlığı devam ettirecektir. Fakat ben halkımızın akliselimine inanıyorum. (Celal Bayar, Cumhuriyet, 1 Mayıs 1950).

DP, halka başarısız iktidarları görevden uzaklaştırma sorumluluğunu hatırlatmak için *sorumluluk* değerine gönderme yaparken, Halk Partililer Cumhuriyete sahip çıkma ve rejimi her türlü tehlikeye karşı koruma ve iktidar olmanın getirdiği yükümlülüklerin bilincinde hareket etme anlayışının bir yansıması olarak *sorumluluk* değerine başvurmuştur.⁴⁵ CHP’nin seçim çalışmaları kapsamında *Ulus* gazetesinde

43 Köse ve Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, s.72-73.

44 Schwartz, “Universals in the Content”, s.39.

45 Köse ve Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, s.73.



Resim 1. Zafer, 8 Nisan 1950.

yer alan ilan, *sorumluluk sahibi olmak* değerinin nasıl ele alındığını göstermesi açısından iyi örneklerdir.



Resim 2. Ulus, 10 Mayıs 1950.



Resim 3. Ulus, 9 Mayıs 1950.

Kendilerini, cumhuriyetin ve değerlerinin kurucusu ve koruyucusu olarak gören CHP'li siyasal aktörler, *sorumluluk* değerini *güvenlik* temel değeri altında yer alan *ulusal güvenlik* ve *sosyal düzen* değerleriyle ilişkilendirmiştir. Dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemali Bayizit'in sözleri iktidarın gücünü ve muhalefete çizdiği sınırları ortaya koyması açısından iyi bir örnektir:

Demokrasimizin gelişmesinde muvafakat ve muhalefette bütün vatandaşlara düşen büyük vazifeler vardır. Bir memlekette kanun otoritesi sarsılırsa o memlekette müspet iş görmek imkanı olmaz. Anarşi memleketi uçuruma götürür. Düşmanlarımız dört gözle Türkiye'nin bu halini beklemektedirler. İnkılâbımızı

sarsacak çok menfi ve yıkıcı propagandaların yapılmakta olduğunu gezdiğim yerlerde esefle gördüm ve işittim. İnkılâbımızı korumak için her tedbiri almaktan sakınmayacağız. (*Ulus*, 25 Nisan 1950).

CHP'nin seçim afişlerinde ve hatiplerinin konuşmalarında geniş yer tutan düzen vurgusu çerçevesinde halka sorumlulukları hatırlatılarak, oyunu Halk Partisi'ne vermesi için ikna edilmeye çalışılmıştır. Nitekim CHP Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas'ın “*Yalnız iktidarı yıkmak, yenisi gelsin, yirmi beş senedir bıktık demek memleket için hayırlı olmaz. Eğer vereceğiniz oylar neticesi kurulmuş nizam bozulursa ve işler kötüye giderse bunun vebali sizlerin olacaktır*” (*Ulus*, 7 Mayıs 1950) sözleri bu açıdan açık bir uyarı niteliğindedir.

Ortak Kırmızı Çizgi: Güvenlik

CHP'li aktörlerin söylemlerinde yer alma sıklığı açısından üçüncü sırada yer alan *güvenlik* temel değerinin (%14,9) DP'lilerin hiyerarşik değer önceliklerindeki yeri ise yüzde 11,5 ile beşinci sıradadır. Değerler, bireylerin ve grupların ideal yaşam amaçları hakkındaki inançları olup davranışa farklı şekilde rehberlik eden ve farklı önem derecelerine sahip olan çok yönlü standartlardır.⁴⁶ Bu bağlamda CHP'li siyasal aktörler açısından *güvenlik* değeri söylemlerde *kendini yönetme*, *başarı*, *yardımseverlik* gibi pek çok değer in koşulu olarak karşılık bulmaktadır.

Seçmeni ikna sürecinde Kalender'in⁴⁷ deyimiyle “korku çekiciliği”ne başvuran CHP, rakip parti ve adayların seçimi kazanması durumunda Türkiye'nin düşmanlarının istediğinin olacağını, ülkenin kötüye gideceğini, birlik ve beraberliğin bozulacağını vurgulamıştır. Bu konuda Milburn⁴⁸, korku ve nefretin toplumsallaşma ile yakından ilgili olduğunu ve çoğu kişide bu duyguların, biz-onlar karşıtlığında olduğu gibi, ortaya çıkmaya hazır bulunduğunu belirtmektedir. 1950 seçiminde CHP'lilerin geçmiş yaşam deneyimlerinin oluşturduğu güvenlik kaygıları üzerinden uyarılarda bulunmalarını Milburn'un korku ve nefretin toplumsallaşma ile olan yakın ilişkisi üzerinden değerlendirmek mümkündür.

1950'ler Türkiye'sinde düzenin devamı açısından siyasal hayatın “kırmızı çizgileri”ni oluşturan laiklik ve komünizm karşıtlığı, toplumsal istikrar, düzenin devamı ve dolaşısıyla güvenlik çerçevesinde söylemlerde geniş yer bulmaktadır. İnönü'nün İstanbul mitinginde yaptığı konuşmadan alıntılanan sözler, iktidar ve muhalefeti işbirliğine götüren kırmızı çizgileri şöyle özetlemektedir:

Bizde nazariye olarak antidemokratik sayılacak başlıca iki büyük mevzu vardır. Birisi komünistliğin faaliyetine kanunen müsaade edilmemesidir. Yakın zamanlara kadar, bazı hürriyet memleketlerinde de hal böyle idi. Hatta bugün komünistlerin serbest faaliyetine evvelce müsaade etmiş olan bazı memleketlerin bile geri dönmek istidadında oldukları görülüyor. Antidemokratik sayılabilecek olan bu yasak, bizim bünyemizde devam edecektir. Sebepleri bahse-

46 Avcı, *Toplumsal Değerler*, s.19.

47 Ahmet Kalender, *Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2005, s.132.

48 Milburn, *Sosyal Psikolojik Açıdaın Kamuoyu*, s.273.

dilmek ihtiyacında olmayacak kadar herkesçe bellidir. Dini siyasete alet etmemek de bizde kanun icabıdır. Nazari olarak, bu da antidemokratik sayılabilir. Fakat tarihimiz ispat etmiştir ki, siyasi ve içtimai nizamın saffet ve selameti için bu kanun zaruri bir tedbirdir ve yaşaması lazımdır. Bugün nazariye itibarıyla antidemokratik sayılabilecek olan başlıca mevzular bunlardır. Bunların dışında olan iddialar, ancak teferruat sayılabilir. (*Cumhuriyet-Ulus*, 10 Mayıs 1950).

Bu iki ilke DP'nin söylemlerinde de sık sık vurgulanmıştır. Nitekim yurdun dört bir yanında Demokratların lideri olarak halkın karşısına çıkan Celal Bayar, partisinin irticaya karşı duruşu üzerinden partisinin *güvenlik* temel değerine *sosyal düzenin* devamı üzerinden vurgu yaparak şunları söylemiştir:

Demokratik inkişafın ancak kanun hakimiyetinin ve maddi ve manevi asayişin mahfuz tutulmasıyla mümkün olacağına inanan ve bunu her vesile ile tekrar eden partimiz, bilerek bilmeyerek, bir taraftan irticayı körükleyen ve diğer taraftan memleketi kardeş kavgasına götürmeye çalışan tahriklere karşı mücadeleyi kendine vazife bilmekte devam edecektir. (*Cumhuriyet*, 20 Nisan 1950).

CHP kadrolarına göre daha liberal bir tutuma sahip olan Demokratlar, din konusunda o zamana kadar süregelen uygulamalara oranla daha özgürlükçü vaatler sunmakla birlikte temelde din ve siyaset ayrımı noktasında laiklik anlayışına sahip çıkmıştır⁴⁹. Cumhuriyet rejimini milli irade anlayışı ile temellendiren DP, devlet-toplum bütünleşmesini sağlamak amacıyla katı laiklik anlayışını gevşetmiş ve laikliğe dinsel özgürlüğü engellemeyecek, devlet yönetiminde ise dinselliği dışlamayacak yeni bir yorum getirmiştir⁵⁰. DP'nin getirdiği bu farklı yorum laik baskıdan bıkan, dini yaşam üzerindeki kısıtlamalardan bunalan geniş kitleler için bir nefes alma alanı yaratmıştır.

İktidar ve muhalefetin birleştiği bir diğer konu başlığı ise *ulusal güvenlik* değeri çerçevesinde ele alınan komünizm karşıtlığıdır. Güvenlikçi bakış açısının vazgeçilmez konularından olan anti-komünizm, *ulusal güvenlik* ve *sosyal düzen* değerleri etrafında iktidar ve muhalefeti birleştirmesi açısından 1950 seçiminde ayrı bir öneme sahiptir. Bu konuda CHP milletvekili Emin Sazak, 30 Nisan 1950 tarihli *Ulus* gazetesinde yer alan konuşmasında ulusal güvenliği CHP iktidarıyla özdeşleştirerek “Eğer CHP iktidarda kalmazsa bu memlekete Moskoflar seksen sekiz delikten girerler” uyarısıyla Sovyet Rusya'nın toprak ve boğazlar üzerindeki taleplerini hatırlatmıştır. Sazak böylece güvenlik için tek çarenin CHP iktidarı olduğunu ifade etmiş ve seçmene “maceraya atılma” uyarısında bulunmuştur. İşletmeler Bakanı Münir Birsel'in konuşmaları da benzer bir kaygıyı ifade etmiştir.

1950 seçiminin hususiyeti bakımından önemi de, dünyanın büyük bir harpten sonra henüz sulha kavuşmamış olduğu bir devirde, bizim coğrafi durumumuz icabı komşu olduğumuz demir perde arkasındaki milletlerin yurt üzerinde

49 M. Emin Köktaş, “Türkiye’de Din ve Siyaset: Demokratikleşme Sürecinin Bir Problem Alanı”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, ed., Memed Zencirkıran, Ankara: Nova Basın Yayın, 2006, s.267.

50 Nilgün Gürkan, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.471.

bazı emellerinin ifade edilmiş olduğu bir devrede, seçimlerin yapılmasındadır. (*Ulus*, 30 Nisan 1950).

Uluslararası ortamın gerekleri ve Sovyet tehdidi ülkenin birlik ve bütünlüğü açısından Türkiye'yi Batı Bloku'na yaklaştırmıştır.⁵¹ DP, ne kadar sert muhalefet yaparsa yapsın din istismarı ve memleketin istikrarını bozmak isteyenlere karşı durarak cumhuriyetin değerlerine sahip çıkmıştır.⁵² Dolayısıyla da Demokratlar ulusal güvenlik ve sosyal düzen konusunda Halk Partililerle benzer bir yaklaşım benimsemiştir. Muhalefet partisi olarak DP'nin iktidar partisi ile neden aynı görüşte olduğunu ise Celal Bayar şu sözlerle anlatmıştır:

Beşeriyet sulha kavuşmamıştır. Yurdumuzun coğrafi vaziyeti çok naziktir. Taraflardan birisini tutmak, mukadderatımızı onlara bağlamak mecburiyetindeyiz. Şu halde karşımızdaki iki manzumenin vaziyetini, memleketin selameti namına mukayese mecburiyetindeyiz. Bir taraf hürriyeti tehdit ediyor ve kendi nüfuzu altına alıyor. Memleketimiz hakkında bazı siyasi emelleri olduğunu da açıkça ifade ediyor. Diğer taraf hürriyet ve demokrasiyi temsil ediyor. Sorarım size hangi tarafı tutmalıyız? Elbetteki ikincisini. Hükümet DP kurulmazdan önce Anglosakson politikasını tutmaya başlamıştır. Biz hasımlarımızın ak dediğine kara diyecek kadar kısır düşünceli insanlar değiliz. Mademki hükümet milletin menfaati hesabına, bizim de kanaatimize göre iyi yolu tutmuştur, kendisiyle beraber olmaktan hiçbir zaman çekinmeyeceğiz. Buna da eğer muvazaa diyecek varsa, o bedbahtları kendi düşünceleriyle baş başa bırakır, geçer gideriz. (*Zafer*, 1 Mayıs 1950).

Bu sözleriyle Bayar, DP'nin sadece muhalefet etmek için iktidarın ak dediğine kara diyecek insanlardan değil, ülkenin ve toplumun geleceğini ve güvenliğini düşünen açık fikirli demokratlardan oluştuğunu vurgulamıştır. Ayrıca ülkenin coğrafi vaziyetinin öneminden hareketle ulusal güvenliğin önemine işaret etmiştir.⁵³ Sonuç olarak CHP'nin anti-demokratik uygulamalarını seçim kampanyasında kıyasıya eleştiren Demokratlar, iş ulusal güvenlik ve komünizm karşıtlığı meselesine geldiğinde, ülke çıkarları gereği hükümetle beraber olmaktan çekinmeyeceklerini savunmuştur.

Geçmiş Muhasebesine Karşı Milletin Mukadderatı*

İnsanlar ve kaynaklar üzerinde hakimiyet kurmayı ya da kontrol sağlamayı ifade eden *güç* temel değeri CHP'lilerin söylem önceliklerinde yüzde 11,6 ile beşinci sırada, DP'lilerde ise yüzde 8,7 ile altıncı sırada yer almıştır. İki partinin *güç* temel değerine başvurma motivasyonları ise birbirinden oldukça farklıdır. CHP, iktidar olmanın avantajıyla *kamusal imajı korumak* ve *zenginlik* değeri üzerinden yaptıklarını hatırlatmak için bu temel değere başvururken, DP halkı değişimi sağlayacak *sosyal güç* olarak konumlandırmak için aynı değer boyutunu öne çıkarmıştır.

51 Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte*, s.462.

52 Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s.87-88.

53 Köse ve Yılmaz, *Seçimler ve Değerler*, s.58.

* Celal Bayar, *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1950.

Türkiye’de tek parti iktidarının yaşam alanı tanımadığı kesimlere seslenerek halk iktidarını vaat eden DP, demokrasi kültürünü yerleştirecek tek güç olarak özgür ve eşit vatandaşların oylarını adres göstermiştir. DP, en büyük karar ve yargı organının halk olduğunu ileri sürerek ve halkın kanaatlerine değer verilmesi gerekliliğini vurgulayarak halkı temel hak ve özgürlüklerine sahip *sosyal güç* olarak tanımıştır⁵⁴. Demokratların, halka iktidarı belirleme gücüne sahip bir *sosyal güç* olarak seslenmesi kısa sürede karşılık bulmuştur. Böylece Cumhuriyet dönemi siyasi tarihinde ilk kez halk ve köylü, iktidar üzerinde bir güce sahip olduklarını fark etmiştir⁵⁵. DP’nin kurucu dört liderinden biri olan Celal Bayar’ın “*Milletin mukadderatına hakim olduğunu ispat edeceğimiz zaman gelmiştir*” (Cumhuriyet, 29 Nisan 1950) sözüyle özetlediği gibi halka sık sık sahip olduğu güç ve sorumluluklar hatırlatılmıştır:

Türkiye 14 Mayıs’ta yeni bir hayata girmiş olacaktır. Yarının temellerini atacak olan sizin 14 Mayıs’taki reylerinizdir. O reyler ki ya bu memlekete refah getirecek veya bugünkü perişanlığı devam ettirecektir. Fakat ben halkımızın akıselimine inanıyorum. (Celal Bayar, Cumhuriyet, 1 Mayıs 1950).

DP, temel hedef olarak özgürlük değerine odaklanmış ve buna ulaşmanın tek yolu olarak iktidarın kaynağını değiştirmeyi ve halk iktidarını sağlamayı görmüştür. Demokratlar, sıradan vatandaş geleceği değiştirebilecek bir *sosyal güç* olarak tanımlayarak ikna etmeye çalışmıştır. Nitekim DP’nin 1946 seçimlerinden itibaren seçim afişlerinde kullandığı “dur” işareti yapan el ve “Yeter, söz milletindir” sloganı, memlekette yaşananları kontrol etmek isteyen, konuşmaya susamış geniş kitlelerin toplumsal beklentilerine karşılık veren etkili bir propaganda olmuştur.

Söylemlerinde 25 yıllık iktidar döneminde yaptıklarını hatırlatan CHP’li siyasal aktörler *kamusal imajı korumaya* yoğun çaba harcamıştır. CHP İstanbul Bölge Müfettişi Sadi Irmak’ın Türkiye’yi “bir Avrupa devleti” olarak konumlandığı konuşması ve CHP’nin bu ülkeyi nasıl bir durumda devraldığını anlatan diğer siyasal aktörlerin sözleri, partinin kamusal imajını geçmişteki başarıları hatırlatarak koruma çabasının diğer örnekleridir:

Irmak: “Geçmiş devirlerden bir enkaz halinde tesellüm edilmiş aziz yurdumuz, bugün şerefi ve itibarı tahminler üstünde artmış, sosyal, ekonomik ve kültürel takati idealimize ulaşmasa bile herhalde kat kat yükselmiş bir Avrupa devletidir.” (Cumhuriyet, 29 Nisan 1950).

İnönü: “Ankara’dan İzmir’e kadar bir avuç kül halinde aldığımız vatan parçasını eskisinden mamur bir hale getiren milletimizin bu 27 sene zarfında hiçbir şey yapmadığını iddia etmek insafsız iftiralardır. Kadirbilir büyük milletimizin bu iftiralara iltifat etmesine ihtimal yoktur.” (Ulus, 5 Mayıs 1950).

Herkes İçin Zenginlik

54 Arsev Bektaş, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000, s.22.

55 Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007, s.150.

Parçası olduğumuz iç grubumuzun dışında kalan varlıkların refahını artırma önceliği olarak “olgunluk” değer formu içinde yer alan *evrensellik* temel değeri köken olarak insanlığın ve doğanın temel yasalarına dayanmaktadır.⁵⁶ Siyasette genelde *eşitlik* ve *sosyal adalet* değerleriyle karşımıza çıkan bu temel değer boyutu, CHP’lilerin değer önceliklerinde yüzde 9,5 ile altıncı sırada, Demokratların değer önceliklerinde ise yüzde 12,1 ile dördüncü sırada yer almıştır.

1950 seçim kampanyası boyunca DP, özellikle CHP’nin halkı düşünmeyen politikalarının bir sonucu olarak gördüğü hayat pahalılığı üzerinde durmuş ve CHP hükümetlerinin aldığı ekonomik önlemleri ve sonuçlarını seçim konuşmalarında uzun uzun eleştirmiştir. Çözüm olarak da DP’nin özel girişimciliğe dayanan ekonomi anlayışı örnek gösterilerek CHP’nin devletçilik uygulamaları kıyasıya eleştirilmiştir. DP Ankara milletvekili adayı Ömer Bilen, Türk siyasetinin değişmeyen konu başlıklarından biri olan “hayat pahalılığı” üzerinden bir yandan CHP iktidarındaki düzeni eleştirirken öte yandan “zenginlik ancak herkes için zenginlik” vaatleri ile birlikte DP iktidarının *sosyal adalet* değerine verdiği öneme işaret etmiştir:

Hayatın pahalı hem de çok pahalı olduğu bir acı hakikattir. Vatandaşın yükünü hafifletmek, milleti refaha götürmek teşekkül edecek yeni bir hükümetin en mühim vazifesi olmalıdır. Bir milletin fertleri arasında müsavata mutlaka temin etmek mümkün olmamakla beraber mümtaz bir sınıfla diğer sınıflar arasında bir yakınlık tesis etmek her zaman mümkündür. Bu tesis edilmediği takdirde milli bünyemiz her zaman birden göçmeye mahkumdur. İdare edenlerle idare edilenler arasında içtimai ve iktisadi sahalarda bir yakınlık temin edilmediği takdirde devlet bünyesinin her zaman bir uçuruma yuvarlanması mukadderdir. (Zafer, 5 Mayıs 1950).

Bu bağlamda hayat pahalılığı, yoksulluk çerçevesinde bir değer olarak *sosyal adalet* sağlama vaadi, DP’nin iktidar eleştirisi üzerinden kendisini, ekonomiyi tedavi edecek “halk hükümeti” olarak konumlandırmasına yardımcı olmuştur. Devletçiliği milli ekonominin bir hastalığı olarak nitelendiren DP’liler, devletin ekonomideki görevinin sınırlarını özel teşebbüsü korumak olarak çizmiştir. Bu çerçevede Demokratlar, devletin doğrudan iktisadi faaliyetlere girişmesi yerine devlete sadece özel girişimi desteklemekle sınırlı bir faaliyet alanı bırakmıştır. DP, bir yandan hem ekonomik olarak hem de siyaseten özgürleşmeyi vaat ederken, diğer yandan zenginleşmenin sadece belirli kesimlerle sınırlı kalmayacağını vurgulamıştır. “Her mahallede bir milyoner” sloganı, kendi içinde dayanışma prensipleri olan küçük bir cemaat olarak nitelendirilebilecek mahallede yaşayan her bir zengin, orada yaşayanların kalkınmasına aracılık edeceğine işaret etmesi açısından da cezbedicidir.

DP’nin, milli bir sanayileşme çabası olarak uygulanan devletçilik anlayışını eleştirerek, kendi liberal politikalarını anlatma yolunu benimsemesi karşısında CHP, özellikle 1945-1950 arasındaki liberal uygulamalarını referans göstererek devletçilik anlayışındaki değişiklikleri anlatmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, CHP’nin *sosyal adaleti* sağlayan başarılı

56 Schwartz, “Universals in the Content”, s.39.

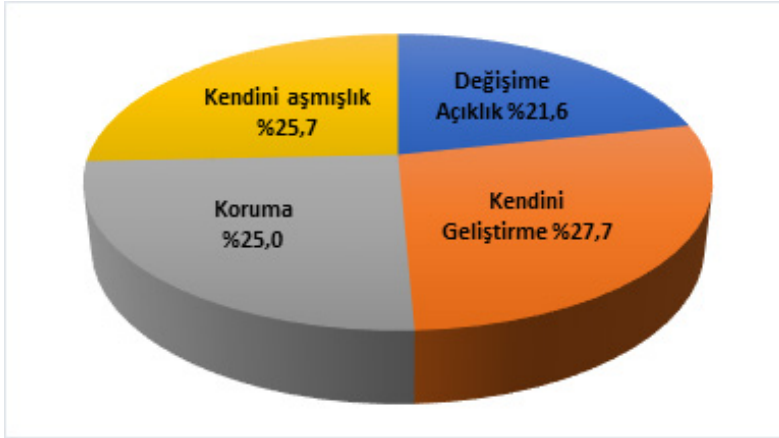
icraatlarından biri olarak müjdelediği gelir vergisi inkılabını Manisa'da yaptığı konuşmada şu sözlerle savunmuştur:

Gelir vergisinin bu kadar müşkilat içinde nihayet kabul olunması öğündüğümüz büyük inkılap hareketlerinden biridir. Az kazanan ve çok kazanan nisbetsiz miktarda vergi alma usulüne gelir vergisine göre medeni, ilmi ve adaletli bir maliye sistemine intikal ettirmek, zor bir davaydı. Vergi vermemeye alışmış olan çok kazançlılar gelir vergisine şiddetle muarız oldular. Büyük Meclis haricinde ayrı toplantılar ve muhtıralar hazırladılar. Uzun münakaşalar neticesinde millet, gelir vergisinin adaletini, yapıcı ve ilerletici vasfını kabul etti. (*Ulus*, 6 Mayıs 1950).

İnönü'nün konuşmasındaki ana fikir, adaletli bir maliye sistemini uzun tartışmalar sonunda hayata geçiren CHP'nin başarılı bir idare ortaya koyduğu şeklindedir. Hayat pahalılığı ve sosyal adaletsizlik eleştirilerini geçmiş başarılar üzerinden karşılamaya çalışan CHP'li hatipler farklı örnekler üzerinden kendi iktidarlarının adil ve eşitlikçi bir anlayışa dayandığını ifade etmişlerdir.

Siyaset Söyleminin Üst Düzey Değerlere Göre Analizi

Teorisini evrensel insan gereksinimlerine, beklentilere ve motivasyonlara dayandıran Schwartz, temel değerlerin içinde yer aldığı ve genel eğilimi gösteren dört üst düzey değer boyutu belirlemiştir. Değerleri birbiriyle olan uyum ve karşıtlıkları üzerinden değerlendiren bu boyutların 1950 seçimindeki dağılımı ise aşağıdaki gibidir.



Şekil 4. 1950 Seçiminin Üst Düzey Değer Boyutları Açısından Oranı

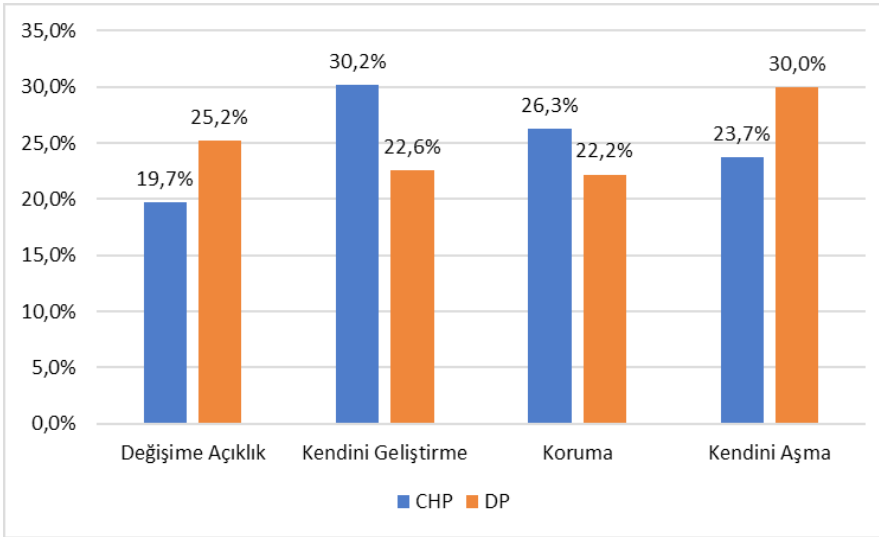
Değerler arasındaki ilişkilerin döngüsel yapısına önem veren Schwartz⁵⁷ (2014), farklı değerler arasındaki ilişkinin pratik ve psikolojik uyum ve çatışmaya neden olduğu görüşündedir. Bu durumu değer çemberindeki değerlerin yakınlıkları (başarı ve güç gibi, yardımseverlik ve kendini yönetme gibi yan yana olan değerler) ve uzaklıkları (kendini yönetme ve güvenlik ya da evrenselcilik ve güç karşıt değerler) üzerinden açıklayan Schwartz, çemberde yakın olan değerlerin motivasyonlarının daha uyumlu olduğunu, bu nedenle de aynı eylemle daha kolay erişilebilen ve aynı tutumla daha

57 Schwartz vd., "Basic Personal Values".

kolay açıklanabilen değerler oldukları görüşündedir. Bu bağlamda değerler eğer benzer algılara, tercihlere ve davranışlara rehberlik ediyorsa uyumludur.

Analizler 1950 seçiminde söylemlerde en fazla yer bulan üst düzey değer boyutunun *kendini geliştirme* (%27,7) olduğunu ortaya koymuştur. Değer öncelikleri hiyerarşisinde ikinci sırada *kendini geliştirme* ile karşıtlık içindeki *kendini aşmışlık* (%25,7) boyutu yer almıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında *kendini geliştirme* üst boyutunu oluşturan *başarı* (%17,1) ve *güç* (%10,6) temel değerlerinin ve *kendini aşma* boyutunu oluşturan *yardımseverlik* (%15,4) ve *evrensellik* (%10,3) değerlerinin söylemlerdeki ağırlığı etkili olmuştur (Bkz. Şekil 3).

CHP ve DP'li siyasal aktörlerin söylemleri üst düzey değer öncelikleri açısından incelendiğinde, CHP'nin de DP'nin de öncelikler hiyerarşisinin birbiriyle uyum içinde olduğu görülmüştür. Değerler arasındaki ilişkilerin döngüsel yapısına da önem veren Schwartz, farklı değerler arasındaki ilişkisinin pratik ve psikolojik çatışma ve uyuma neden olduğunu savunmuştur. Schwartz'a göre değerler eğer benzer algılara, tercihlere ve davranışlara rehberlik ediyorsa uyumludur. Uyum içindeki bu değerler aynı eylemler ya da tutumlar yoluyla ulaşılabilir hedefleri yansıtırken, diğer değerler birbiriyle çatışma içerisindedir. Yani Schwartz ve arkadaşlarının⁵⁸ ifade ettiği gibi çemberdeki herhangi iki yakın değer, motivasyonları daha uyumlu ve bu nedenle aynı eylemle daha kolay erişilebilen ve aynı tutumla daha kolay açıklanabilen değerlerdir.



Şekil 5. CHP ve DP'nin 1950 Seçim Söylemlerinin Üst Düzey Değer Boyutlarına Göre Karşılaştırılması

CHP'li siyasal aktörlerin söylemlerinde başarılı olmayı ve diğerleri üzerinde hakiyet kurmayı vurgulayan *güç* ve *başarı* temel değerlerinden oluşan *kendini geliştirme* (%30,2) üst düzey değer boyutu öncelikler sıralamasında ilk sırada yer almıştır. Ardından gelen *koruma* (%26,3) boyutu statükoyu korumak için itaatkâr bir şekilde kendini sınırlamayı ifade eden *gelenek*, *uyum* ve *güvenlik* temel değerlerinden oluşan bir boyuttur. Bu iki üst boyutu uyum içinde olan ve benzer politikalara işaret eden boyutlar

58 Schwartz vd., "Basic Personal Values", s.904.

olarak CHP'nin öncelikler sıralamasında öne çıkmaktadır. Sonrasında ise sırayla *koruma* değeriyle uyum içindeki *kendini aşma* (%23,7) ve bu değerle uyum içindeki *değişime açıklık* (%19,7) boyutları yer almıştır. Nitekim sahip olunan değerler arasında bir ahengin ve tutarlılığın olması, çelişki yaşamamak, ortaya çıkacak uyuşmazlıkları gidermek açısından büyük önem taşımaktadır⁵⁹. Bu açıdan CHP'nin tutarlı bir söylemle halkın karşısına çıktığını söylemek mümkündür.

Benzer bir durum Demokratlar için de geçerlidir, yani DP'lilerin söylemleri de üst düzey değer öncelikleri açısından uyum içerisindedir. DP'lilerin 1950 seçim söylemlerinde evrensellik ve yardımseverlik temel değerlerinin ağırlığından hareketle insanların eşitliğini vurgulayan ve onların refahını artırmakla ilgili bir üst boyut olan *kendini aşma* (%30) öncelikler hiyerarşisinde ilk sırada yer almıştır. Ardından gelen değer öncelikleri de karşıtlık değil uyum içindeki değerlerden oluşmuştur. İkinci sırada *kendini aşma* ile uyum içinde olan bağımsız düşünce ve eylemde bulunma ve değişimden yana olmayı ifade eden *değişime açıklık* (%25,2) yer alırken sonrasında *kendini geliştirme* (%22,6) ve *koruma* (%22,2) üst düzey değerleri gelmiştir. Bu bağlamda DP'liler de üst düzey değerler açısından tutarlı bir söylemle halkın karşısına çıkmışlar ve ikna etmeyi başarmışlardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk halkının çağdaş seçimlerle tanışması ve seçmen olarak tercihlerini özgür bir şekilde sandığa yansıtması 14 Mayıs 1950 seçiminde gerçekleşmiştir. 1946'da DP'nin kuruluşuyla başlayan çok partili yaşamın ardından, millet iradesiyle iktidar değişikliğinin gerçekleştiği 1950 seçimi sonrasında demokrasi gerçek manada yaşam alanı bulmuştur. Bu çalışma ise Türkiye demokrasi tarihinde böylesine büyük önem sahip olan 1950 seçimini değerler açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda dönem siyasetçilerinin gazetelerde yer alan seçim konuşmaları, insanların ve toplumların zihni içeriklerinin ve önceliklerinin bir göstergesi olan değerler açısından incelenmiştir. Siyaset alanının hangi değerler üzerinden kendisini var ettiğini, siyaset söylemine egemen olan değer repertuarlarını, CHP ve DP'li siyasal aktörlerin söylemlerinde hangi değerlerin öne çıktığını tespit etmek üzere nitel bir içerik analizi yapılmıştır. Analiz kategorilerini ise Schwartz'ın evrensel insan gereksinimlerine, beklentilere ve motivasyonlara dayandırarak belirlediği 10 temel değer boyutu oluşturmuştur.

Analiz sonucunda 1950 seçiminde siyaset söyleminin bazı ortak değerler etrafında kurulduğu, bazı değerlerin ise fazla yer almadığı saptanmıştır. Buna göre 14 Mayıs seçiminin değer öncelikleri hiyerarşisinde *kendini yönetme* (%20), *başarı* (%17,1) ve *yardımseverlik* (%15,4), *güvenlik* (%13,8), *güç* (%10,6) ve *evrensellik* (%10,3) temel değerleri yer almıştır. Siyasetçilerin söylemlerine gömülü olan değerlerin yüzde 87,2'sini oluşturan bu altı temel değer, 1950 seçiminde siyasal aktörlerin en sık atıf yaptıkları dönemin egemen değerleridir.

⁵⁹ Güngör, *Değerler Psikolojisi*, s.75.

Çalışmada değer öncelikleri açısından seçim yarışına katılan partiler arasındaki benzerlik ve farklılıkları saptamak, değersel anlamda neyin neye karşı konumlandırıldığını ve nasıl gerekçelendirildiğini incelemek büyük önem taşımaktadır. CHP’li ve DP’li siyasal aktörlerin söylemleri bu açıdan incelendiğinde, iki partinin değer öncelikleri açısından benzer ancak değer hiyerarşisi açısından farklı oldukları görülmüştür.

CHP’nin değer öncelikleri hiyerarşisinde *kendini yönetme* (%18,9), *başarı* (%18,6), *güvenlik* (%14,9), *yardımseverlik* (%14,2) ve *güç* (%11,6) değerleri ilk beşte yer almıştır. Bu sonuçlar değerler arasındaki ilişkilerin döngüsel yapısına göre değerlendirildiğinde CHP’nin değer öncelikleri hiyerarşisinin birbiriyle uyum içindeki değerlerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda CHP’nin söylemlerinde öne çıkan değerlerin motivasyonlarının uyumlu olduğu, bu nedenle de aynı eylemle daha kolay erişilebilen ve aynı tutumla daha kolay açıklanabilen değerler oldukları görülmüştür. Nitekim CHP’li hatipler, çatışma ve karşıtlık içindeki değerlere değil benzer algılara, tercihlere ve davranışlara rehberlik eden uyum içindeki *kendini yönetme*, *başarı*, *güvenlik*, *yardımseverlik* değerlerini öncelikler hiyerarşisinde yan yana getirmişlerdir. Üst düzey değer boyutlarına göre uyum ve çatışma açısından bir değerlendirme yapılmıştır. Bunun sonucunda CHP’nin uyum içindeki *kendini geliştirme* (%30,2), *koruma* (%26,3), *kendini aşma* (%23,7) ve *değişime açıklık* (%19,7) üst boyutlarının öncelik yan yana getirerek tutarlı bir söylemle seçmeni ikna etmeye çalıştığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra CHP’nin kendini geliştirme ve koruma önceliği ile değer dairesinin alt yarısındaki değerleri öne çıkardığı görülmüştür. Dolayısıyla da CHP’lilerin söylemlerinde, kendini korumak için tehdit ve kaygıyı kontrol etme ve kaçınma motivasyonunun daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

DP’nin değer öncelikleri hiyerarşisi bu açıdan incelendiğinde, *kendini yönetme* (%22), *yardımseverlik* (%17,9), *başarı* (%13,9), *evrensellik* (%12,1) ve *güvenlik* (%11,5) değerleri ilk beşte yer almıştır. Bu değer öncelikleri uyum ya da çatışma açısından incelendiğinde, DP’nin söylemlerinde uyum içindeki değerler yanında çatışma içindeki değerlerin de hiyerarşik sıralamada yan yana geldiği görülmüştür. Şöyle ki; Demokratlar uyum içindeki *kendini yönetme* ve *başarı* temel değerlerini öncelikler hiyerarşisinin ilk iki sırasına yerleştirirken, ardından *başarı* temel değeri ile çatışma içindeki *evrensellik* temel değerini, sonra da bu değerle çatışma içindeki *güvenlik* değerini yan yana getirerek aynı eylemler ya da tutumlarla ulaşılamayacak hedefleri bir araya getirmiştir. Bu sonuçları üst düzey değerler açısından incelediğimizde; DP’nin de uyum içindeki *kendini aşma* (%30), *değişime açıklık* (%25,2), *kendini geliştirme* (%22,6) ve *koruma* (%22,2) üst boyutlarını öncelik sıralamasında yan yana getirerek tutarlı bir söylemle sahip olduğu gözlenmiştir. DP’lilerin kendini aşma ve değişime açıklık önceliğiyle değer dairesinin üst yarısındaki değerleri öne çıkarmalarından hareketle, özünü geliştirme, ifade hürriyetini genişletme ve özgürlük endişesi üzerinden hakimiyet ve takdir kazanarak kendini aşma motivasyonlarına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Son söz olarak CHP, ulusal güvenlik değeri üzerinden kurguladığı seçim çalışmalarında toplum psikolojisinde önemli yeri olan güvenlik ve bağımsızlık kaygılarına seslenmiştir.

Diğer bir deyişle Halk Partililerin içinden geldiği kültürel ortam demokrasiye ve özgürlük değerine yaklaşımlarındaki temel sınırları oluşturmuştur. Demokratlar ise eleştiri ve şikayetlerin ağırlıkta olduğu seçim mitinglerindeki konuşmalarında, halkı geçmişin muhasebesini yaparak ellerindeki gücün ve omuzlarındaki yükün sorumluluğuyla karar vermeye davet etmişlerdir.

Kaynaklar

- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çev., Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Arslan, Hüsamettin. "Bilgi, Naturalizm ve Değerler". Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri. Ed., Şahabettin Yalçın, 91-100. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Avcı, Nazmi. *Toplumsal Değerler ve Gençlik*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.
- Barnea, Marina F. ve Shalom H. Schwartz. "Values and Voting". *Political Psychology*. 19/1 (1998): 17-40.
- Başlevent, Cem ve Hasan Kirmanoğlu. "The Role of Basic Personal Values in Voting Behavior of Turkish People". *Problems and Issues in International Relations*. Ed., T. Mavrikos-Adamou. Athens: ATINER, 2010.
- Bektaş, Arsev. *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.
- Berelson, Bernard. *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe: Free Press, 1952.
- Bilgin Nuri. *Siyaset ve İnsan: Siyaset Psikolojisi Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005.
- Bilgin, Nuri. *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.
- Büyükdüvenci, Sabri. "Değer'in Değeri Üzerine". Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri. Ed., Şahabettin Yalçın, 101-113. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Çavdar, Cengiz. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Feldman, Stanley. "Values, Ideology, and The Structure of Political Attitudes". *Oxford Handbook of Political Psychology*. Ed., D. O. Sears, L. Huddy ve R. Jervis. 477-508. New York: Oxford University Press, 2003.
- Fichter, Joseph. *Sosyoloji nedir?*. Çev., Nilgün Çelebi. Konya: Toplum Yayınları, 1990.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Gürkan, Nilgün. *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Hofstede, Geert. *Culture and Organizations: Software Of The Mind*. USA: McGraw-Hill, 1991.
- Hofstede, Geert. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. USA: Sage Publication, 1980.
- Inglehart, Ronald. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Countries*. Princeton: Princeton University Press, 1997.

- Inglehart, Ronald. *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- Kahraman, Hasan Bülent. *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.
- Kalender, Ahmet. *Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2005.
- Karpat, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kongar, Emre. *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.
- Köktaş, M. Emin. "Türkiye'de Din ve Siyaset: Demoratikleşme Sürecinin Bir Problem Alanı". *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Ed., Memed Zencirkıran. 259-280. Ankara: Nova Basın Yayın, 2006.
- Köse, Aynur ve Mustafa Yılmaz. *Seçimler ve Değerler*. Trabzon: Serander Yayınları, 2012.
- Milburn, Michael A. *Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset*. Çev., Ali Dönmez ve Veli Duyan. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Rokeach, Milton. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973.
- Rokeach, Milton. *Value Survey*. California: Sunnysvale, 1967.
- Routramaa, Vesa ve Katri Heinasuo. "Type and Values over Generations". *Psychological Type and Culture-East & West: A Multicultural Research Symposium*. Honolulu, Hawaii, 2006.
- Sagiv, Lilach, Sonia Roccas, Jan Cieciuch, ve Shalom H. Schwartz. "Personal Values in Human Life". *Nature Human Behaviour*. 1(2017): 630-639.
- Schwartz, Shalom H. "Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries". *Advances in Experimental Social Psychology*. Ed., M. P. Zanna, New York: Academic Press, 25(1992): 1-65.
- Schwartz, Shalom, H., Gian Vittorio Caprara, Michele Vecchione, Paul Bain, vd. "Basic Personal Values Underlie and Give Coherence to Political Values: A Cross National Study in 15 Countries". *Political Behavior*. 36(2014): 899-930.
- Theodorson, George A. *A Modern Dictionary of Sociology*. New York: Barnes & Noble, 1979.
- Toker, Metin. *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
- Yılmaz, Mustafa. "Tarihi Süreçte Türkiye'de Siyaset ve Demokrasi". *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Ed., Memed Zencirkıran. 239-258. Ankara: Nova Basın Yayın, 2006.

Reading Turkey Politics on Values: May 14, 1950 Elections

AYNUR KÖSE / MUSTAFA YILMAZ

Abstract: *This study's subject is the May 14, 1950 elections in which political power has changed by national will. The aim of the study is to reveal the values that dominate politics discourse in this important election. The CHP, which was the ruling party of the period, and the speeches of the DP political actors in the period newspapers were examined in terms of values. In the research conducted with the content analysis method, the basic and upper level dimensions of the Schwartz Value Scale were used as the analysis categories. In this way, it was tried to determine the expectations and values of the CHP and DP politicians to convince the voters and the dominant value priorities of the period politics. As a result of the analysis, it was found that the values most frequently used in the discourse of political actors in the 1950 election were the values of self-management, success, benevolence, security, power and universality. When the discourses of the CHP and DP actors were compared in terms of basic values, it was seen that both parties put forward similar values but the order of priorities was different.*

Keywords: *Values, Policy, Election, Discourse, Turkey.*